

Ove Kaj Pedersen
Konkurrencestaten

København: Hans Reitzels Forlag, 2011

Denne meget omdiskuterede og vel for en samfundsøkonomisk bog usædvanligt velsælgende bog er også svært håndterlig. Et kort referat er både let og ganske vanskeligt. Overordnet er hovedtemaet, at den danske velfærdsstat over de sidste godt tyve år er blevet forandret til en konkurrencestat, og derfor prøver Ove K. Pedersen, som er professor ved Copenhagen Business School, at afdække dybtgående forandringer i både stat, økonomi, institutioner, politik, forvaltning og kultur, inkl. skole og uddannelse, forandringer som på basal og uophævelig vis er forbundet med den særlige form for internationalisering som oftest kaldes for globalisering, ja faktisk er det en væsentlig faktor, at globalisering netop er denne udbredte forandring af nationalstaterne til konkurrencestater.

I forhold til nærværende tidsskrift er især kap. 6 om "Skolen og den opportunistiske person" vigtigt, men dette kapitel skal ses i sin sammenhæng, hvorfor jeg begynder med konkurrencestaten.

Konkurrencestaten er ganske vist ikke forfatterens egen term, men han har i hvert fald gjort begrebet mere eller mindre landskendt i Danmark. Med udgangspunkt i institutionsteori, som forklares ganske grundigt, præsenteres den fremanalyserede samfundsforandring godt nok under samlebetegnelsen konkurrencestat, men samtidig handler det om en undersøgelse af, ikke om, men på hvilken måde neoliberalismen bliver "den dominerende form for økonomisk-politisk tænkning" (s. 26). Kort sagt mener Pedersen, at det sker ved at vores herskende "samfundsøkonomiske forestilling", SØF, er skiftet fra en orientering fra velfærdsstat til konkurrencestat. SØF er et centralt analytisk begreb og dækker nogenlunde det, der hyppigt kaldes en diskurs: "Der er tale om en særlig forståelse af, hvad en nationaløkonomi er, og af, hvordan man identificerer, analyserer og diskuterer økonomiske problemer" (s. 17). Denne særlige forståelse, den samfundsøkonomiske forestilling, er indlejret i institutioner og betinger det, som sker både politisk, forvaltningsmæssigt og økonomisk. Men SØF har forandret sig fra at være en velfærdsstatsforestilling til at være en forestilling med sigte på konkurrencestaten, dvs. at den grundlæggende SØF nu har karakter af ny SØF, hvilket igen vil sige den både tankemæssige og institutionelle ramme, inden for hvilken debat og handlinger finder sted.

For at begrebsliggøre den grundlæggende model om SØF's transformation fra velfærdsstat til konkurrencestat har Pedersen konciperet i-d-i-o-t-modellen, som betyder, at tingene bevæger sig gennem følgende proces: ideer, diskurs, institution, organisation og transformation. Og han opsøger endda, hvor og hvornår den grundlæggende neoliberalistiske diskurs er opstået, og hvordan man i USA har formået at bevæge sig via idé over tænketanke

og debat til ny institutionalisering og organisationsforandring (s. 24 ff.).

Ove K. Pedersen slutter bogen med et kapitel om 'Det etiske øjeblik', hvor han konstaterer et "legitimeringsunderskud", og hvor det efterfølgende handler om at opstille kodekser for etisk forsvarlig handling i beslutninger, dvs. på ledelsesniveau. Baggrunden herfor er især konkurrencestatens forbløffende batteri af påvirkningsmidler, der netop hverken er juridiske eller direkte forbundet med klar magtudøvelse. Det er hele den række af beslutninger og styringsinstrumenter, som vi (også) i uddannelsesverdenen bl.a. kender som test, kontrakter, benchmarking, evalueringer, medarbejderudviklingssamtaler osv., osv., midler som befinder sig i et uklart felt mellem egentlige krav og egentlige (muligheder for) sanktioner. Det etiske øjeblik handler for Pedersen om at klargøre ordentlig og ansvarlig handling her; legitimeringsunderskuddet handler mærkelig nok ikke om, at konkurrencestaten som sådan er på baggrund af en SØF, som selv er svagt legitimeret – til dels måske fordi denne forestilling ikke er begrebet og derfor vanskelig får profil og karakter mhp. debat og kritik. Men denne side af sagen beskæftiger ikke Ove K. Pedersen.

Dog allerede her burde det være begribeligt, at Ove K. Pedersens bog både er væsentlig og åbner nye spørgsmål og problemfelter. Men hvordan har den kunnet blive modtaget så relativt pænt, når grundforudsætningen er et markant skift væk fra enhver materialistisk forskningspræmis? Skyldes det den foucaultske terminologi, som giver hans i-d-i-o-t-model en aura af noget nyt (som dog er ideologisk spiseligt)? Skyldes det, at det stadig ligner en undersøgelse og med lidt god vilje en kritik af den neoliberalistiske tænkning? Skyldes det en general træthed over for tidlige tilgange til afdækning af de seneste års ændring, som giver enhver teoretisk nyansats medvind? Det kan man jo spørge om.

Vedr. kapitel 6 om især folkeskolen, "Skolen og den opportunistiske person", så handler dette kapitel om, at også skolen følger en overordnet bevægelse i *den samfundsøkonomiske forestilling*. Konkurrencestaten er ikke bare udtryk for ændringer inden for politik og kultur, men dens menneskesyn, således Pedersen, indebærer også "forandringer i den politiske kultur og i de værdier, dansk fællesskab siges at hvile på" (s. 169). Til det formål at belyse disse ændringer inddeles skolens historie i tre tidsafsnit, nationalstaten (1850-1950), velfærdsstaten (1950) og konkurrencestaten (fra o. 1990). Pedersen mener, at nationalstaten opdrager til individ, velfærdsstaten danner til medbestemmelse, medens konkurrencestaten uddanner til færdigheder (s. 173-92). Dette mener Pedersen at kunne læse ud af bl.a. politiske bestemmelser og idealer som folkeskolens formålsparagraffer i skiftende historiske perioder og formuleringer.

Hvor Ove K. Pedersen grundlæggende forholder sig bevidst forsigtigt til bedømmelse af hele den det neoliberalistiske projekt og ikke mener, man kan tale om vindere og tabere (ikke mindst ud fra den institutionelle logik,

hvor den først grundlæggende SØF kun til dels ændres af neoliberalistiske forestillinger, jf. dog s. 18 om økonomisme og s. 24, citeret tidligere), så er han i skoleafsnittet sprogligt meget tydeligere. Allerede overskriftens tale om opportunistik er noget ubeskyttet, og det af Pedersen postulerede ideal for konkurrencestatens skoleform, egen nytte, forbliver ensidig i sin tolkning. Pedersen skriver konkluderende, at "folkeskolen – nu for første gang i sin mere end 160 år lange historie – ikke mere har som primær opgave at danne den enkelte til at være borger og deltager i det demokrati, men at udvikle den enkelte til "soldat" i nationernes konkurrence", hvorfor den næste konklusion lyder at "forandringen indebærer et opgør med – måske også en tilsidesættelse af – ideen om skolen som (med) ansvarlig for "den enkeltes alsidige personlige udvikling", men ikke dermed af personligheden som et pædagogisk projekt". (s. 172 f.) Dette nye pædagogiske projekt skal iflg. Pedersen udvikles ved hjælp af "den rationelle pædagogik", fordi – lyder det – "I nutiden er den opportunistiske person blevet omdrejningspunkt for uddannelse og objekt for pædagogikken" (s. 190). Pædagogikkens rationale ligger i det formål at mobilisere den enkelte (s. 200).

Men Pedersen tilføjer som sit særlige, originale bidrag i forbindelse med påtale af opgøret med reformpædagogikken: "Det er på den baggrund, jeg tillader mig at formulere nutidens pædagogiske paradoks som følger: at anerkende eleven som noget han altid er (uvidende, men egennyttig), og at lære ham noget, som er i hans egen interesse (færdigheder for at blive vidende)" (s. 194, med reference til Dietrich Benner og Alexander von Oettingen). – Hvilket hverken er særlig indholdsmæssig prægnant, sprogligt præcist (færdigheder forveksles med kundskaber) eller paradoksalt (bare trivielt).

Afsnittet er kun interessant for alvor, fordi det er en del af en overordnet analyse af konkurrencestaten, og det særlig interessante, nemlig at kulturpolitikken ikke længere er en del af statens – folketings – pudsigt nok aldrig i fokus hos Pedersen! – overordnede (selv-) dannelsesprojekt, bliver ikke analyseret nærmere. Det kunne ellers være væsentlig nok, fx i forhold til den tvetydige omgang med æstetik i offentlige institutioner, fra tv til skole.

Ove K. Pedersen er ambitiøs, men også sine steder underlig ugarderet i sine teoretiske ansatser. Tag i-d-i-o-t-modellen, som jo rejser spørgsmålet om den menneskelige tænkings samfundsforandrende kraft, men hvorfor bliver ideen til en såkaldt diskurs? Og hvad er egentlig en diskurs? Er det bare et andet ord for (måske tidligere) marxister, som har opgivet påstandene om videnskabelig sikker tilgang til basis, hvorfor overbygningen kunne analyseres og afsløres som ideologi? Eller er det mere trivielt forbundet med idealer folk faktisk har og vedkender sig? Hvordan kunne den neoliberalistiske samfunds- og mennesketænkning overhovedet få en sådan status og magt? Er det bare noget, der sker? Eller sker det alligevel ikke, fordi man som i Danmarks tilfælde har en SØF, som til dels modererer sagen? Er sandheden ikke, at grunde-

mentet – markedets på én gang frigørende og overordnet rigdomsskabende kraft – i det neoliberalistiske projekt er og forbliver ideologisk forblindet? Det gælder både antagelsen af, at markedet ikke behøver balancerende kompensation, og påstanden om, at markedskræfterne stort set kan overtage alle samfundsanliggende (fra trafik over skole og uddannelse til sygehuse)? Og er det ikke et elementært faktum, at det neoliberalistiske projekt er nøjagtig lige så fordummende og destruktivt som marxismen, hvad angår destruktions af vores naturgrundlag og økologi (jf. Herman E. Dalys kritik af de økonomiske grundantagelser)?

Og hvordan hænger skoleafsnittets implicitte metodologi egentlig sammen med den overordnede ramme? Pedersen mener at kunne læse meget ud fra formåls-erklæringer, men når det kommer til den afgørende påstand, idealet om det opportunistiske menneske, så er der – af gode grunde – ikke én reference. Faktisk ekstrapoleres det ud fra ansatser i andre analyser og ensidige læsninger af folkeskolens formålsparagraf samt en række udtalte idealer om fornyet faglighed. Her mangler, som flere andre steder, sans for at hensigts-erklæringer så sandelig ikke fra dag til anden ændrer tunge institutioner – og da slet ikke kulturbærende. (Hvilket i øvrigt støttes af en ny undersøgelse, som viser, at trods kravet derom mener kun ca. halvdelen af folkeskolens dansk- og historielærere at de respektive fags kanonliste er obligatoriske!)

Bogen er mærkelig ujævnt skrevet, af og til elegant, tit også tungt; af og til gentagende, ofte pludselig koncentreret. Der slynges afgørende årstal ud, som så modificeres og balanceres til hele kronologien skrider. Afsnittet om skolen overbeviser ikke med sine periodeinddelinger, og nogle af påstandene om karakteristisk litteratur, fx Løgstrups betydning for velfærdsstatens skole, har ikke megen kronologisk evidens og ikke antydning af forsøg på belæg.

Trods det er bogen vigtig, men som sagt i begyndelsen, tillige svært håndterlig. Der er så megen detaljviden om både institutionsteori, international økonomi, antagelser, rapporter, analyser og verdens gang in toto, at man uundgåelig lærer meget eller (vel for de få) får nyt stof til eftertanke og overvejelse. Tesen er for så vidt trukket klart op, men forsigtigheden i at bedømme det neoliberalistiske projekts indlejring i den danske velfærdsstats samfundsøkonomiske forestilling, opvejes ikke af en egentlig dybtborende kritik, hverken af konkurrencestatens fejl og mangler (der nøjes vi med nogle etiske overvejelser), eller af det meget mere interessante spørgsmål om hvorfor neoliberalismen overhovedet kunne gå sin sejrsgang, og om hvorfor den ikke er grundigt, fuldstændigt og definitivt demonteret af finanskrisen fra 2008 (trods den optimistiske påstand s. 21)?

Kunne det skyldes, at ideologien har rødder i et mere omfattende, ideologisk, modernitetsprojekt (modsat et modernitetsideal forbundet med dannelse), hvor menneskets frihed tænkes helt uden binding af etik (og natur) og metafysik? Og kunne dette omvendt forklare, hvor-

for *Konkurrencestaten* taler til uddannelsesfolk, nemlig fordi den sætter ord på en irritation ved den offentlige debat, som har fordrevet og -skrevet dannelsesidealer og det pædagogiske fra uddannelsestænkningen? For hvis ikke skolen er forbundet med dannelse, nemlig med den opgave via undervisning at gøre det frie menneske myndigt, dvs. selv- og verdensansvarligt, så er skolen udleveret til en faglighed, som netop kun kan begrundes med

succes, altså konkurrencemæssigt, og som derfor selv-sagt begynder og ender i opportunistisme. – Pedersen har ret, hvis han mener, at der kan det ende, men det er vel næppe nogens udtrykte ønske.

*Johannes Adamsen, e-mail: joad@viauc.dk
Via University College, Aarhus, Danmark*